

УДК: 15.81.57

М.Б. Цип'ящук

ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ ЮРИСТА

У статті проведено порівняльний аналіз психологічного змісту та структури понять «професійний досвід юриста», «професійна компетентність» та «готовність до професійної діяльності». Також автор наводить результати емпіричного дослідження, які демонструють уявлення практикуючих юристів про власний позитивний та негативний професійний досвід.

Ключові слова: професійна компетентність, готовність до професійної діяльності: професійний досвід юриста, позитивний професійний досвід, негативний професійний досвід.

В статті проведено сравнительный анализ психологического содержания и структуры понятий «профессиональный опыт юриста», «профессиональная компетентность» и «готовность к профессиональной деятельности». Также автор приводит результаты эмпирического исследования, которые демонстрируют представления практикующих юристов о собственном положительном и отрицательном профессиональном опыте.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, готовность к профессиональной деятельности: профессиональный опыт юриста, положительный профессиональный опыт, негативный профессиональный опыт.

The article provides a comparative analysis of the content and structure of the psychological concepts of «professional experience lawyer», «professional competence» and «willingness to professional activities.» The author also presents the results of empirical research that demonstrate the ideas of practicing lawyers about their own positive and negative professional experiences.

Keywords: professional experience of a lawyer, professional competence, professional readiness, positive professional experience, negative professional experience.

Від різних людей часто доводиться чути судження на зразок: «мою справу вів досвідчений/недосвідчений юрист»; «цей адвокат не надто компетентний/справді компетентний»; «цей юрисконсульт недостатньо підготовлений»; «їхній юрисконсульт справжній професіонал – фахівець своєї справи!».

Який же зміст вкладається в такі характеристики? Очевидно, що в найзагальнішому значенні – компетентний, підготовлений, професіональний, досвідчений, фахівець – відображає позитивну оцінку спеціаліста в певній галузі, рівень ефективності його праці, його конкурентоспроможність.

Але чи означає це, що всі названі поняття є синонімами, рівнозначними за змістом та структурою? Чи ототожнюють їх у дослідницькій термінології?

Вже поверхневий аналіз наукової літератури, яка стосується психологічних особливостей становлення майбутнього фахівця, виявляє гостру проблему змішування понять та їх змісту, підміну одних термінів іншими, вживання різних термінів для позначення однієї і тієї ж психологічної категорії. Не існує єдності наукової думки і з приводу того, чим є зміст і структура певного феномена, який досліджується.

Метою статті є встановлення психологічного змісту та структури професійного досвіду юриста, зокрема в процесі його професійної підготовки під час навчання у ВНЗ. Досягнення такої мети можливе за умови чіткого і максимально точного розуміння того, що ми включаємо до поняття «професійного досвіду» і яке його співвідношення з іншими елементами професіоналізації особистості, зокрема – із професійною компетентністю та готовністю до професійної діяльності. Враховуючи те, що це дослідження є складовою більш комплексної праці, предметом якої є вивчення особливостей мислення майбутнього юриста через сприйняття, що засноване на попередньому досвіді, – професійний досвід розглядатиметься саме в контексті юридичної практики.

Однією із цілей дослідження психологічних особливостей професійного досвіду є пошук оптимальних методів та змістового наповнення професійної підготовки спеціалістів найрізноманітніших галузей. Іншими словами, аналіз психологічних особливостей готовності до професійної діяльності полегшує вирішення тих завдань, які ставить перед собою педагогічна наука в частині практичної підготовки майбутніх фахівців.

У сучасній психології із категорією професійного досвіду тісно пов'язують поняття *професійної компетентності*. Серед вітчизняних психологів, які займаються вивченням психологічної компетентності особистості в контексті освоєння тієї чи іншої професії, можна назвати Н.Ф. Сергієнко, П.С. Атаманчук, О.М. Ніколаєва (професійна компетентність викладачів, педагогів); Л.В. Боровик

(компетентність майбутніх офіцерів ДПС), Н.М. Голдиша (професійна компетентність майбутніх бухгалтерів), І.В. Болотнікову (професійна компетентність як складова психічної зрілості особистості); В.Я. Телефанко (досліджує співвідношення понять соціальна, соціально-психологічна і професійна компетентність); Н. Горішну (професійна компетентність соціального працівника) та ін.

Як і більшість складних категорій, дослідження поняття «професійна компетентність» характеризується різноманітністю підходів та пояснень. Розглянемо деякі з них.

І.В. Болотнікова визначає компетентність як «поєднання психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально (дійова компетентність), як здатність людини виконувати певні трудові функції». При цьому професійна компетентність є складовою професіоналізму (Н.Ф. Сергієнко, П.С. Атаманчук, О.М. Ніколаєв), адже «людина може бути професіоналом у своїй галузі, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних питань» [1].

Н.М. Голдиш зазначає: «Вважається, що професійна компетентність поєднує в собі професійні знання, уміння, навички, досвід і особистісні якості, які зумовлюють прагнення, готовність і здатність розв'язувати проблеми та завдання у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи при цьому значущість й особисту відповідальність за результати діяльності» [2, с. 115]. Виміряти професійну компетентність можна за такими показниками, як: володіння сукупністю об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; професійні позиції [2, с. 116].

Важливою, на нашу думку, є вказівка на те, що компетентність проявляється не просто в наявності знань, а ще й у тому, як ці знання застосовуються в перспективі. Інакше кажучи, така характеристика професійної компетентності демонструє, окрім критичності мислення, про яку зазначає автор, ще й інший параметр цієї пізнавальної функції – а саме, практичне мислення.

Тому дещо неочікуваним видається висновок автора щодо психологічного змісту професійної компетенції як системи професійних знань, умінь та навичок особи без урахування, власне, їх практичного застосування.

Якісно новий погляд на визначення професійної компетентності (характеризуючи її як центральну категорію компетентнісного підходу), висловлює Н.І. Петрікова. Вона стверджує, що на сучасному етапі розвитку соціальних та освітніх процесів знання, вміння та навички з об'єкта перетворюються на інструментарій, «матеріал моделювання знання, необхідного завтра» [3]. Тобто, професійна компетентність набуває проактивного, репродуктивного характеру, перетворюється в категорію, яка охоплює не тільки статичний стан чи набір здібностей особистості, а є підґрунтям для динаміки такого стану, розвитку здібностей. Ми вважаємо, що саме такий підхід повинен бути домінуючим, оскільки він дає змогу не лише «визначити рівень відповідності професійної підготовки майбутнього випускника та рівень професіоналізму осіб, які вже працюють, еталону професійно-компетентного фахівця» [4, с.46] – тобто, констатувати наявність чи відсутність певних навичок, умінь чи готовності як такої, але й спрогнозувати якість професійної підготовки майбутнього фахівця, а в емпіричному вимірі – скерувати позитивний розвиток тих чи інших професійних складових.

Структура, або ж модель професійної компетентності, визначається більшістю дослідників досить схоже. Особливі компоненти, на які вказують науковці, пов'язані найперше зі специфікою тієї сфери діяльності, яка вивчається. Так, при дослідженні професійної компетентності майбутніх бухгалтерів, Н.М. Голдиш виділяє такі структурні компоненти професійної компетентності: мотиваційний, змістовий, комунікативний, морально-психологічний та інформаційно-комп'ютерний. Кожен з цих компонентів включає певний обсяг складових [2, с.119]. К. Осадча, вивчаючи професійну компетентність майбутніх вчителів інформатики, виділяє: предметну, інформаційно-комунікаційну, комунікативну, когнітивну, креативну, педагогічну, методичну, соціальну, науково-дослідницьку компетентність [5]. Дещо відмінну модель пропонує В.С. Савельєва, працюючи над розробкою структури професійної компетентності керівника виробничого підприємства. Дослідниця називає таких сім складових: управлінська, диференціально-психологічна, соціально-психологічна, аутопсихологічна; акмеологічна, спеціальна, інформаційно-технологічна компетентності [6, с. 646]. Зрештою І.В. Болотнікова описує загальну структуру професійної компетентності особистості, основу на таких компонентах: спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна, екстремальна компетенція [1].

Однак при ознайомленні з психологічною науковою літературою не завжди чітко зрозуміло, що саме намагаються описати автори. Наприклад, О.І. Гура до компонентів професійної компетентності включає професійні знання та вміння, диференційовані за певними змістовими блоками [7]. Разом з тим, як зазначалося вище, інші дослідники за допомогою цих категорій характеризують зміст, а не структуру чи модель професійної компетентності.

Ми схильні до думки, що структура відображає не просто факт притаманності тих чи інших компонентів, а й демонструє їх взаємозв'язок всередині єдиного цілого утворення, категоризацію складових, їх ієрархію, зрештою.

Іншим поняттям, яке часто трапляється в контексті дослідження професійної сформованості майбутніх фахівців, є готовність до праці (Г.С. Костюк, Л.С. Виготський, М.Д. Левітов, Р.Т. Сімко, М.Є. Василенко, Д.Я. Аксьонова, Н.Ю. Гребінь-Крушельницька, С.Я. Батищева, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, В.П. Зінченко та багато інших).

Узагальнюючи дослідження попередників, сучасні психологи-науковці (Р.Т. Сімко, М.Є. Василенко, О.В. Тютюнник та ін.) доходять висновку, що поняття готовність до праці розглядалося з позицій особистісного та функціонального підходів. Прихильники першого підходу розуміють готовність до праці як певне комплексне «утворення «Я-концепції» індивіду» і вказують на його багатокомпонентність: ставлення до своєї професії, можливості, потенціал та досвід самореалізації в професійній сфері. А завершеність формування готовності до праці пов'язують зі сформованістю професійного досвіду суб'єкта своєї праці. Доктрина функціонального підходу розуміє готовність до праці вже не як утворення в структурі особистості, а як певний стан людини, що «активізує розвиток психічних функцій, необхідних для успішного виконання виробничих прийомів та операцій». [8, с. 26]. Відповідно, у психологічну структуру готовності до праці включені такі компоненти: мотиваційний, орієнтувальний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний та оцінювальний [ibid.]

Вартим уваги є висновок про те, що готовність до професійної діяльності існує у двох формах: тимчасова або ситуативна та довготривала або загальна (Р.Т. Сімко, М.І. Дьякович, Л.П. Буєва, А.О. Деркач та ін.). «Тимчасова готовність – це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій у даний момент. Довготривала готовність – це набуті установки, знання, вміння, навички, досвід, якості і мотиви діяльності.» [9, с. 418].

В юридичній практиці тимчасова професійна готовність виявлятиметься, очевидно, у вмінні реагувати на поведінку клієнта, задавати влучні уточнюючі чи навідні запитання для отримання більш повної картини справи, здатності швидко відреагувати на запитання чи зауваження судді в провадженні тощо. Довготривала готовність, натомість, визначає рівень стратегічного мислення при вирішенні справи, обумовлює сформованість базових позицій, утвердження принципів та індивідуального стилю професійної діяльності юриста.

При порівнянні попередньо аналізованого поняття професійної компетентності та поняття (професійної) готовності до праці слід зупинитися на кількох ключових моментах.

Найперше, в поле зору потрапляє досить цікава деталь, яку, хоч і не можна тлумачити однозначно, але й не варто упускати. Більшість (але жодним чином не абсолютна) вітчизняних та російських наукових доробків, присвячених вивченню професійної готовності до праці, здійснені до кінця 90-х років минулого тисячоліття, у той час як професійна компетентність дедалі частіше фігурує в працях дослідників останнього десятиріччя. Це може бути свідченням того, що «старий зміст вкладено в нову форму», тобто відбулася модернізація термінології, її адаптація до міжнародного наукового лексикону, але феномен, фактично, досліджується один і той же. З іншого боку, в зарубіжній науці і досі широко побутує термін «professional readiness», що з англ. означає професійну готовність.

Описане спостереження значною мірою підкріплюється схожістю в розумінні змісту професійної компетентності та готовності до праці. Так, Л.П. Буєва, А.О. Деркач, І.С. Кон, В.А. Крутецький розглядають довготривалу професійну готовність як «набуті установки, знання, вміння, досвід, якості і мотиви діяльності» [ibid.]. Чи означає це, що довготривала форма готовності до праці дорівнює за змістом професійній компетентності, як її пояснює низка науковців, позиції яких розглядалися нами попередньо?

Деяку ясність у розмежування спірних понять вносять напрацювання Л. Сохань, І. Єрмакова та Г. Несен, які, як зазначає Р.Т. Сімко, одним зі структурних компонентів професійної готовності називають операційний, що, своєю чергою, включає володіння способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетентностями [9, с. 420]. Натомість К.В. Шапошников пояснює професійну компетентність через готовність фахівця приймати ефективні рішення в процесі здійснення професійної діяльності [10, с. 3]. Ці твердження, хоч і не роз'яснюють докладно різницю між професійною компетентністю та готовністю до праці, але принаймні дають підставу припустити, що ці два поняття не є ідентичні в значенні психологічного змісту.

Однак не на користь такого припущення свідчить третя особливість, яка виявляється при порівнянні професійної компетентності та професійної готовності і полягає в істотній подібності концептуальних структур цих двох понять. Наприклад, В.І. Свистун, Т. Мельничук, Р.Т. Сімко розділяють готовність особи до праці на професійну, до якої включаються когнітивний та операційний компоненти; особистісну – охоплює мотиваційний, ціннісний, вольовий, інтелектуальний, індивідуально-психологічний, оцінювальний компоненти [9; 11]. Як бачимо, професійній компетентності та готовності до праці притаманні практично одні і ті ж структурні елементи, що демонструє високий ступінь спорідненості цих понять, їх взаємовключеність одного в інше. Цілком можливо, що подальші дослідження виявлять навіть їх ідентичність, проте для цілей нашої статті ми обмежимося наведеним аналізом змісту і струк-

тури професійної компетентності та професійної готовності до праці і перейдемо до характеристики професійного досвіду.

З-поміж тих понять, які аналізуються в статті, дослідження професійного досвіду є чи не найгрунтовнішим та найдавнішим у психологічній науці, і актуальність його вивчення вже навіть не потребує доведення. Цей «складний психологічний феномен» (В.В. Мачуський) в різні часи привертав увагу величезної кількості дослідників у галузях психології та педагогіки. Попри те, що сучасна психологічна наука презентує фундаментальні доробки у вивченні професійного досвіду, чимало проблем лишаються невирішеними, а безліч запитань відкритими для подальшого дослідження. Влучно відзначає В.В. Мачуський, що «увага дослідників більшою мірою акцентувалася на проблемі освоєння досвіду особистістю, що розвивається, а питання про набування досвіду фактично не ставилося» [12, с. 182]. І справді, практичний результат вивчення особливостей професійного досвіду повинен полягати в тому, щоб допомогти майбутньому фахівцеві здобути належний досвід у максимально повному та продуктивному обсязі. Іншою складністю дослідження професійного досвіду є постійна зміна соціального та професійного середовища, в якому перебуває та функціонує індивід, модернізація засобів і технологій праці, а отже – і методів набуття практичних вмінь. Сучасна правова сфера характеризується появою численних нових галузей права (інформаційне, екологічне, порівняльне, корпоративне, енергетичне, інвестиційне, космічне та ін.); розвитком міжнародних правових зв'язків, що значно розширює горизонти правового регулювання; впровадженням нових комп'ютерних систем та баз законодавства; перетином інших сфер діяльності (економічна, психологічна, діловодства і т.п.) у процесі здійснення юридичної практики. На додаток зазначають, що стабільність правової діяльності в Україні піддається впливу постійних змін у законодавстві, причому – як матеріальному, так і процесуальному. Таким чином, професійний досвід юриста, з точки зору психологічного змісту та його структури, зазнає невідпінної трансформації.

Тим не менше, така динамічність не означає, що в структурі професійного досвіду відсутні компоненти, які характеризуються відносною сталістю і які можна формувати засобами цілеспрямованого впливу.

Серед останніх досліджень, присвячених професійному досвіду, слід назвати праці вже цитованого нами В.В. Мачуського (професійний досвід у технічній діяльності), Н.І. Стовби (професійний досвід фахівця), І.В. Шпекторенко (професійний досвід державних службовців), Н.М. Попович (професійно-особистісний досвід майбутнього вчителя музики), О. Жукової (професійний досвід майбутніх вчителів молодших класів) та ін. Говорячи про професійний досвід, не можна не згадати таких видатних науковців, як О. Турчинов, В. Стрельников, О. Савченко, Ю. Стрелков, А.Н. Саврасова, А.В. Карпов та ін.

Як і попередні поняття, професійний досвід визначається досить по-різному, залежно від обраного підходу та характеру досліджуваної діяльності.

І.В. Шпекторенко визначає професійний досвід як «форму засвоєння спеціалістом власних та колективних раціональних здобутків у професійній сфері, це певний підсумок, результат професійного розвитку людини» [13].

О. Жукова визначає професійний педагогічний досвід як систему педагогічних **знань, умінь і навичок**, способів здійснення творчої педагогічної діяльності, емоційно-ціннісних ставлень, здобутих у процесі практичної навчально-виховної роботи [14, с. 14].

Аналіз наукового вивчення та пояснення професійного досвіду, проведений В.В. Мачуським, демонструє виражену полігамність розуміння цього поняття. Зокрема, автор зазначає: вчені розглядають професійний досвід «як сукупність **знань, умінь і навичок** (К. Платонов), як розподілену у свідомості людини її діяльність (О. Турчинов), як складну систему, що включає в себе способи, прийоми й правила розв'язання трудових завдань (Ю. Стрелков), як сукупність подій або «технік життя» людини, що актуалізуються у різних професійних ситуаціях (Л. Анциферова), як упорядковані у свідомості образи пережитих подій (Л. Бурлачук, Е. Коржова, А. Кроник), як результуючу психічних процесів, у якій закріплені всі професійні **знання, уміння, навички**, способи й технології діяльності, з якими зустрічається у своєму житті людина (Э. Зеєр) і т.д.» [12, с. 182].

Попри те, що вчені вкладають досить різний зміст у поняття професійного досвіду, все ж простежується доволі чітка опосередкованість досвіду професійної діяльності саме її операційно-змістовою складовою.

Структура професійного досвіду представлена в численних працях психологів-дослідників (Н.М. Попович, І.М. Лялюк, Є.О. Євдокимова, Н.І. Стовба, Н. Семенчиков та ін.). Н.І. Стовба вважає, що професійний досвід включає в себе: сенсомоторний, інтенціональний, інтерактивний, когнітивний (змістовний, регулятивний, стильовий) досвід. Також автор зазначає й інші моделі професійного досвіду, запропоновані науковцями: когнітивна, «почуттєва тканина», коннативна (мотиваційно-вольова) сфери (І. Бех, Н. Євдокимова, Н. Семенчиков); ментальний, соціальний, особистісний (ціннісний та рефлексивний) (за І.М. Лялюк) [15].

Для емпіричного аналізу професійного досвіду юриста ми вирішили спочатку виявити, якими є уявлення юристів-практиків про власний професійний досвід, здобутий під час професійного навчання у ВНЗ. Нами було опитано 60 респондентів, усі з яких є практикуючими юристами різних сфер та галузей юриспруденції зі стажем роботи в середньому від 2 до 10 років. Питання, яке ми ставили, було сформульоване так: «Як Ви вважаєте, що у Вашому минулому, до моменту закінчення ВНЗ, сприяло становленню Вас саме як юриста, а що мало на це негативний вплив?». Тобто, не називаючи для респондента конкретного терміна («професійний досвід»), ми намагалися виявити значущі, саме для юриста як професіонала, елементи пережитого в минулому, але того, що мало вплив саме на професійне становлення. Узагальнивши отримані дані та умовно розділивши їх на «позитивний» та «негативний» професійний досвід юриста, ми виявили, що

до власного позитивного професійного досвіду юристи зараховують:

Наполегливість; цілеспрямованість; дисциплінованість; спрямованість на результат; зацікавленість у здобутті нових знань; реалістичність, об'єктивність у судженнях, оцінці, ставленні; вміння організувати власний час; самокритичність; релігійність виховання; хороши приклад авторитетних людей (відомих юристів зокрема); родинне виховання; дотримання принципів, цінностей; бажання захищати людей; наявність практичного досвіду (сюди респонденти включали: відвідування тренінгів, семінарів, реальних судових засідань; участь у змаганнях, moot courts, організація змагань, конференцій; участь у роботі юридичної клініки); належний рівень викладання профільних дисциплін, хороші знання (у тому числі і теоретичні); прагнення до справедливості; привабливість юридичної професії; стереотип юриста – впевнений у собі, інтелектуальний, гідний, завжди може захистити себе та свою родину; твердість (непохитність) у судженнях; підтримка з боку близьких; заохочення, похвала з боку викладацького складу; суворість та вимогливість з боку викладачів; ситуації, у яких пересвідчуєшся, що норма закону ще таки діє; людяність та бажання допомогти з боку інших людей; комунікативні навички; сміливість; повага з боку навколишніх; лідерські якості; впевненість у своїх силах; певні «зв'язки» в юридичній сфері; вміння контролювати себе; логічність мислення, вміння швидко реагувати; вміння планувати та дотримуватися плану (!); зацікавленість в інших сферах.

До власного негативного професійного досвіду юристи зараховують:

Поганий тайм-менеджмент; невміння концентруватися; недостатність аналітичного мислення; наївність; легковажність; звичка «відкладати» на потім; закритість простору (обмеженість у самому ВНЗ, місті); розчарування в системі органів державної влади; корумпованість; негативний досвід знайомих, які зіштовхнулися із юридичною сферою; сором'язливість; невпевненість у собі; невміння самоорганізуватися; невпевненість; надмірна чуттєвість, емпатія; зацікленість на певних аспектах, невміння розмежувати суттєве та другорядне; «пропускання через себе» різних ситуацій; надмірна теоретизованість навчальних курсів; негативний приклад деяких людей, у тому числі і юристів; недосконалість системи юридичної освіти; стереотипи (серед них – навчання заради диплома, а не заради знань); надто низька/висока оцінка себе; необізнаність у сучасному ринку юридичних послуг; безсистемність навчання; непосидючість; «перестрибування» з однієї справи на іншу; необдуманість, стихійність вчинків; зневіра та зневага з боку суспільства до юристів; низька оцінка з боку викладацького складу; погані комунікативні навички; надмірна самонадіяність; страх перед змінами, ризиком, самотійним життям; залежність від чужої думки; невміння приховувати та контролювати емоції; невміння ефективно планувати; невміння працювати в групі, команді; невміння делегувати обов'язки; бажання зробити «все і відразу»; розосередженість; надмірна зацікавленість в інших сферах діяльності; надмірна люб'язність, доброта, м'якість характеру.

Отримані результати будуть детальніше інтерпретовані та висвітлені в подальших публікаціях, проте вже найперший їх аналіз дає змогу зробити кілька висновків:

1. Уявлення пересічного юриста-практика про власний професійний досвід виходять далеко за межі простих категорій здобутих знань, вмінь та навичок, і включають особистісні якості (наприклад: наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість тощо); фактори та середовище впливу на становлення себе як професіонала (родинне оточення та виховання, особливості навчального закладу, регіону); вплив зовнішніх чинників (функціонування органів державної влади, система освіти, оцінка з боку навколишніх); соціально-комунікативну сферу (вміння працювати в команді, комунікативні навички); інформаційну (погана обізнаність у ринку юридичних послуг) та мотиваційну складові (схвальні/негативні відгуки з боку викладачів, стереотип юриста, свідчення дії закону) і деякі інші.

2. Позитивні та негативні компоненти професійного досвіду певною мірою корелюють між собою: вміння планувати час – поганий тайм-менеджмент; реалістичність у судженнях – наївність; належний рівень викладання профільних дисциплін – недосконалість системи освіти; впевненість у своїх силах – невпевненість у собі; сміливість – сором'язливість; наявність практичного досвіду – надмірна теоретизованість освіти; схвальні відгуки з боку викладацького складу – низька оцінка з боку викладацького складу тощо.

Така кореляція свідчить про достатній рівень валідності та актуальності отриманих даних.

Незалежно від того, який підхід обирається для вивчення професійного досвіду, такий досвід завжди є явищем *суб'єктивним*, нерозривно пов'язаним із суб'єктом праці. Навіть якщо брати до уваги, що будь-який вид трудової діяльності є, за своєю суттю, соціальним, інтегрованим у розвиток суспільних відносин, професійний досвід є результатом того, що пережила сама людина і того, як продукт такого переживання відобразився у її свідомості. Очевидно, що за змістом професійний досвід – поняття вужче, аніж досвід особистості, оскільки в поле вивчення потрапляє не вся сукупність елементів досвіду, а лише та, яка стосується виконання професійних обов'язків та функцій. Тобто, професійний досвід є суб'єктивним досвідом, але його характерною ознакою є прояв саме професійно значущих компонентів.

Суб'єктивний досвід вивчається представниками різних психологічних напрямків. У зарубіжній науковій літературі суб'єктивний досвід розглядають: з точки зору психосемантики, у біхевіоризмі та необіхевіоризмі, у когнітивізмі (де вивчення цього феномену представлено трьома відмінними позиціями Дж. Келлі, Р. Солсо та Д. Коллінзом і М. Куїлліан) та конективізмі. Російські та вітчизняні вчені традиційно надають перевагу культурно-історичному, діяльнісному та системному підходам, започаткованим Л.С. Виготським та А.Н. Леонтьєвим [16, с. 143-144].

Низка сучасних психологів (С.Д. Смірнов, Е.Ю. Артем'єва, Ю.К. Стрелков, В.П. Серкін, І.В. Калінкіна та ін.) продовжують працювати на розробку концепцій Л.С. Виготського та А.Н. Леонтьєва, згідно з якими суб'єктивний досвід – включає ядрну («образ світу») та чуттєву підструктуру. При цьому, «Чуттєва тканина – це хаотичний набір модально специфічної інформації, що сприймається суб'єктом і яка впорядковується ядерною структурою (амодальною схемою, яка організовує отримання інформації за певними правилами)» [*supra*, с. 144]. Е.Ю. Артем'єва також вказує на незаперечність факту порівневої побудови суб'єктивного досвіду [17; 18 с. 18]. На основі спільних наукових досліджень (Е.Ю. Артем'єва, Ю.К. Стрелков та І.С. Серкін) обґрунтовується наявність сенсорно-рецептивного («перцептивний світ»), семантичного та амодального прошарків суб'єктивного досвіду. При цьому «перцептивний світ» є найбільш поверхневим, існує в межах чотирьох просторових координат та характеризується поняттями, значеннями та модальністю. Семантичний шар – перехідний – репрезентує особистісне ставлення суб'єкта до сприйнятої інформації. «Сліди взаємодії з об'єктами ... атрибутовані суб'єктивним ставленням». Амодальний прошарок – найглибший, а тому найменш досліджений, і такий, що найважче піддається дослідженню (авт.) – формується під дією найбільш значущого вкладу понятійного мислення й оперує двома чергами розподілення інформації [18, сс.19-21].

Емпіричні дослідження І.В. Калінкіної підтвердили наявність у структурі суб'єктивного досвіду таких трьох компонентів: перцептивного, емоційно-оціночного та понятійного [16].

Структура, запропонована останніми авторами, видається найбільш ґрунтовною та логічною. Вважаємо, що в професійному плані можна говорити про «образ (картину) професійного світу», яка є відносно специфічною та самостійною структурою в загальному «образі світу», а професійний досвід юриста, який лежить в основі професійної апперцепції, має аналогічну будову з контекстуальним змістом. Завдання полягає в тому, щоб емпірично дослідити та перевірити змістове наповнення кожного з таких рівнів, що дасть змогу обґрунтувати модель професійного досвіду юриста.

Таким чином, можемо зробити такі **висновки**:

Професійний досвід юриста є внутрішньою особистісною структурою, якій притаманна системність та динамічність розвитку. Такий розвиток значною мірою обумовлюється змінами в соціальному та юридичному середовищі перебування фахівця.

Компонентами професійного досвіду юриста, окрім знань, вмінь та навичок, включаються елементи соціально-комунікативної, ціннісно-мотиваційної, інформаційної, когнітивної сфер.

Професійний досвід юриста є частиною суб'єктивного досвіду особистості, а тому має аналогічну будову (структуру), яка формується в процесі професіоналізації.

Професійний досвід юриста можна характеризувати з позицій негативних та позитивних компонентів, а отже – регулювати формування професійного досвіду шляхом мінімізації негативних факторів та максимального розвитку позитивних.

Зроблені висновки є підґрунтям для подальших, більш глибоких та комплексних досліджень психологічного змісту та структури професійного досвіду юриста.

Література:

1. Болотнікова І. В. Професіоналізм та професійна компетентність як складові психічної зрілості особистості/ Болотнікова І.В. // Психологічні науки /10. Психологія праці Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України [Електронний ресурс] 21/05/13 12.15 Режим доступу http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Psihologia/42691.doc.htm
2. Н.М. Голдиш. Аналіз сутності та структури професійної компетентності майбутніх бухгалтерів/ Голдиш Н.М. // Психологія праці Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України [Електронний ресурс] 21/05/13 13.22 Режим доступу http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_26/files/P2612_115.pdf

3. Н.І. Петрікова. Професійна компетентність вчителя – важлива складова якісної освіти/ Петрікова Н.І. // Матеріали Форуму педагогічних ідей Урок [Електронний ресурс] 21/05/13 13.27 Режим доступу http://osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/
4. Соколов В.М. О понятті «професійна компетентність» в освіті / В.М. Соколов, Ю.А. Корнаухова // Сб. матеріалів науч.-практ. конф. – Нижн. Новгород : Нижегородський гуманітарний центр, 2000. – С. 46–52.
5. К.П. Осадча. Структура професійної компетентності майбутніх вчителів інформатики/ Осадча К.П. // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне видання [Електронний ресурс] 21/05/13 14.52 <http://www.academia.edu/700365/>
6. В.С. Савельєва. Структура професійної компетентності керівника виробничого підприємства/ Савельєва В.С. // Проблеми сучасної психології, 2010, Випуск 7. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. – С. 644-653.
7. О.І. Гура. Сутність професійної компетентності викладача ВНЗ/ Гура О.І. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005 – Випуск 25. – С. 91-94.
8. М.Є. Василенко. Готовність студентів-юристів до професійної діяльності: науково-теоретичний аналіз/ Василенко М.Є. // Серія: Психолого-педагогічні та філологічні науки. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (7 грудня 2012 року) – Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. 2012. Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України, 7.12.2012 р. – С. 26-27 – 248 с..
9. Р.Т. Сімко, Поняття готовності до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки/ Сімко Р.Т. // Проблеми сучасної психології, 2011, Випуск 13. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. – С. 417-425.
10. Шапошников К.В. Контекстний підхід в процесі формування професійної компетентності спеціалістів : автореф. дис. ... канд. пед. наук / К.В. Шапошников. – Йошкар-Ола, 2006. – 26 с.
11. В. Свистун, Т. Мельничук. Готовність до професійної діяльності педагога аграрного ВНЗ/ Свистун В., Мельничук Т. // Серія педагогіка, 2009, Випуск 25, Ч. 3. Вісник Львівського університету – С. 53-60.
12. В.В. Мачуський. Формування первинного професійного досвіду в технічній діяльності у вихованців позашкільних навчальних закладів/ Мачуський В.В. // Збірник наукових праць, 2012, Випуск 16, книга 1. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – С. 181-189.і
13. І.В. Шпекоренко. Внутрішні компоненти професійного досвіду кадрів державної служби/ Шпекоренко І.В. // [Електронний ресурс] Режим доступу 21/05/13 15.50 [http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01\(7\)/12sivkds.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01(7)/12sivkds.pdf)
14. О. Жукова. Процес формування професійного досвіду майбутніх вчителів молодших класів. // Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2010, № 1. – С. 12-17.
15. Н.І. Стовба. Когнітивний досвід як складова професійного досвіду/ Стовба Н.І. // Проблеми загальної та педагогічної психології, т. XIII, ч.2. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ. – С. 386-393.
16. И.В. Килинкина, Компоненты структуры субъективного опыта и их влияние на усвоение понятий психологии студентами педагогического вуза/ Килинкина И.В. // Ярославский педагогический вестник № 2, 2009 (59). – С.143-147.
17. Е.Ю. Артемьева, Ю. К. Стрелков, В.П. Серкин. Описание структур субъективного опыта: контекст и задачи/ Артемьева Е.Ю., Стрелков Ю.К., Серкин В.П. // Мышление, общение, опыт. Под ред. Ю.К. Корнилова. Ярославль, 1983. – С. 99-118.
18. Е. Ю. Артемьева Основы психологии субъективной семантики/ Артемьева Е.Ю. / Под ред. И. Б. Ханиной. – М. : Наука, Смысл, 1999. – 350 с.